

системи управління функціонально-просторовим розвитком міських комплексів. Охарактеризовані складові оцінки і оптимізації системи життєзабезпечення міста та передумови рівноважного функціонування міського комплексу.

Ключові слова: місто, міський комплекс, соціально-економічна система, стратегії розвитку.

Аннотація

Рассмотрены основные характеристики городского комплекса, как особого вида сложных динамических систем. Определены характерные признаки городского комплекса. Представлено авторское видение системы управления функционально-пространственным развитием городских комплексов. Охарактеризованы составляющие оценки и оптимизации системы жизнеобеспечения города и предпосылки равновесного функционирования городского комплекса.

Ключевые слова: город, городской комплекс, социально-экономическая система, стратегии развития.

Annotation

The main characteristics of the urban complex, as a special type of complex dynamic systems. The characteristic features of the urban complex. Presented the author's vision of the management of functional and spatial development of urban complexes. Characterize components and optimize the life support system of the city and the equilibrium conditions of functioning urban complex.

Key words: city, urban complex, socio-economic system, development strategy.

УДК 338.242.4

**Шкварчук Л.О.,
д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів,
Національний університет «Львівська політехніка»**

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. В умовах змін політичного і соціального середовища актуалізується проблема становлення адекватної системи державного регулювання, здатної ефективно реагувати на виклики зовнішнього середовища, стає очевидною необхідністю розробка збалансованої системи показників і критеріїв оцінювання ефективності діяльності органів державної влади в цілому та державного регулювання ринкових процесів зокрема.

Оскільки доцільність регулювання економічних процесів як способу втручання держави в ринковий механізм базується саме на показниках ефективності реалізації такого регулювання, то об'єктивно обґрунтованою є потреба розробки методології оцінювання ефективності. Результатом такого оцінювання повинно стати визначення параметрів формування ефективних механізмів державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективності державного регулювання економічних процесів, ролі та місця держави у ринковій економіці присвятили свої праці багато вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Е. Аткинсон, М. П. Браун, Дж. М. Вернон, В. К. Віскузі, Дж. Е. Гарингтон, Дж. В. Гельмут, С. Зеленський, І. Кірцнер, Ф. Кюндлонд, І. Михасюк, Р. Мюррей, Т. Никифоров, І. Палаткі, Е. Прескотт, Е. Тейт, С. Чистов та ін. Проте невирішеним повною мірою залишається завдання формування ефективних підходів оцінювання ефективності державного регулювання.

Постановка завдання. Метою статті є формування теоретичної концепції оцінювання ефективності державного регулювання економічних процесів на основі теорії ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основу оцінювання ефективності регулювання доцільно покладати метод зіставлення вигід і витрат окремих суб'єктів ринку від здійснення конкретного заходу регулювання. Адаже вжиття заходів регулювання ринку – це завжди компроміс між втратами одних суб'єктів та вигодами інших. Г. Беккер, зокрема, стверджує, що «зважування економічних вигід і витрат відіграє надзвичайно важливу роль під час прийняття рішень і проведення заходів соціального характеру» [1]. Найбільш методологічно обґрунтованим називають підхід до оцінювання регулювання на основі аналізу вигід і витрат сучасні зарубіжні науковці та практики. На це, зокрема, вказують В. К. Віскузі, Дж. М. Вернон та Дж. Е. Гарингтон [2]. Аналогічну методику використовує Секретаріат Ради Скарбниці Канади для оцінювання доцільності державних проектів та регуляторних актів.

В цілому будь-яке регулювання призводить до обмеження конкуренції і, найчастіше, сприймається як негативне явище. Проте, однозначність такого тлумачення наслідків регулювання не відрізняється прогресивністю. Нині для оцінювання ефективності регулювання необхідно визначити не лише вигоди чи витрати окремих суб'єктів ринку, але й усього суспільства. Та й однозначно стверджувати, що конкуренція сама по собі є вигодою для суспільства, не можна.

Витрати (Z_i), що супроводжують процес регулювання мають, комплексний характер, оскільки об'єднують явні та неявні (приховані) витрати. Явні витрати – це ресурси, необхідні для реалізації механізму регулювання цін. В дану групу витрат доцільно відносити фінансові ресурси, які виділяються безповоротно з бюджету на реалізацію методів, зокрема, цінового субсидіювання виробників продукції, компенсації податкових й інших пільг тощо. Величину цих витрат досить легко визначити за даними про видатки бюджету на здійснення відповідних заходів.

До неявних витрат доцільно відносити втрати окремих суб'єктів та суспільства в цілому від обмежень, що накладає державне регулювання на ринкове середовище. Це, зокрема, недоотримані прибутки виробників відповідної продукції внаслідок обмеження їх рівня рентабельності, тарифних, митних обмежень тощо. До неявних витрат доцільно віднести й додаткові витрати покупців на споживання за цінами, вищими від рівноважних. Величина неявних витрат не піддається розрахунку на основі фактичних даних, оскільки стосується прогнозних умовних величин (витрат, які були б здійсненні споживачами, або величини прибутків, які були б отримані виробниками, за умови, що ситуація на ринку була б іншою, ніж при застосуванні існуючого або прогнозованого механізму державного регулювання). Досить важко розрахувати величину неявних витрат й через методи математичного прогнозування, оскільки точну модель реальності сформувавати неможливо.

Крім того, регулювання пов'язане із значними витратами фінансових ресурсів на інформаційне та кадрове забезпечення, створення системи оперативного реагування на зміни середовища тощо. Проте, вважаємо за можливе виключити дані витрати з розрахунку ефективності, оскільки величина їх не залежить або майже не залежить від механізму регулювання економічних процесів. Витрати на дослідження ринку завжди супроводжують ринковий процес, незалежно від того чи будуть прийматися рішення щодо застосування тих чи інших методів регулювання цін.

З. Річард та Г. Маккарді стверджують, що «правильна нормативна теорія в сфері державного регулювання повинна ґрунтуватися на принципі трансакційних витрат, і її практичне застосування вимагає насамперед поглиблених емпіричних досліджень. Найважливіше емпіричне питання у цьому зв'язку звучить так: які чисті вигоди (якщо вони є) від будь-якого конкретного інституційного рішення?» [3].

Вигоди – це очікувані позитивні результати реалізації механізму державного регулювання. Оскільки вигода – це те, що дає добрі результати, якийсь прибуток, зиск, позитивний ефект, то елементами, які визначають вигоди (V_i) від застосування певних методів державного регулювання можуть бути: збільшення виробництва або споживання товарів, зменшення витрат на споживання та виробництво (збільшення альтернативних витрат), зростання доходів населення від створення нових робочих місць через підтримку певного виробництва державою, збільшення відрахувань до бюджетних та позабюджетних фондів тощо.

О. Кілієвич та О. Мертенс зазначають, що після складання переліку усіх вигод і витрат за рішенням необхідно їх оцінити у грошовому вимірі [4]. Проте здійснити вартісну оцінку усіх вигод та витрат від державного регулювання економічних процесів не лише досить складно, а й за деякими елементами неможливо. Зокрема, вартісна оцінка вигоди від зупинки стрімкого падіння цін обчислюється сумою можливих втрат споживачів від подальшого зростання.

Враховуючи той факт, що вигоди – це результати застосування відповідного механізму регулювання, а останні можуть оцінюватися не лише економічними параметрами, а й соціальними та політичними, то вигоди від застосування державного регулювання економічних процесів доцільніше визначити через неартісні фактори. Так, у посібнику з аналізу вигід і витрат, розробленому Секретаріатом Ради скарбниці Канади зазначається, що методологія «вигід і витрат» може допомогти у розрахунках цінності нематеріальних вигод для населення [5]. Тому оцінювання ефективності державного регулювання економічних процесів можна проводити з використанням показників вагомості елементів вигод і витрат. Для цього кожному елементу вигод на основі методу експертних оцінок необхідно присвоїти коефіцієнт вагомості таким чином, щоб загальна сума зазначених коефіцієнтів для елементів становила 1. Відповідні дослідження необхідно провести й щодо елементів вигод. У підсумку експертного дослідження повинна виконуватись рівність:

$$\sum_{K\epsilon} ВИГ_i = \sum_{K\epsilon} ВТР_i = 1 \quad (1)$$

У табл. 1 подані пропонувані коефіцієнти вагомості елементів витрат і вигод, пов'язаних, наприклад, із державним регулювання цін на продовольчу продукцію. Перевагу у присвоєнні вищих коефіцієнтів вагомості доцільно надавати тим елементам вигод і витрат, які сприяють підвищення принципу

справедливого розподілу в суспільстві, над принципом ефективного розподілу. Така позиція ґрунтується на моделі регулювання Стиглера–Пельцмана, яка визначає, що регулювання, найімовірніше, буде зміщене в бік тих зацікавлених груп, які краще організовані (і, отже, здатні результативно забезпечити необхідну політичну підтримку) й отримують більшу вигоду від ухвалення сприятливого законодавства [6]. Найкраще організованою групою суб'єктів продовольчого ринку є виробники харчових продуктів. Вони здатні отримати вигоди від регулювання шляхом можливості кращого пристосування до зовнішніх умов. Найменш захищеною групою суб'єктів продовольчого ринку є населення, оскільки не має можливості сформувати зацікавлені групи, які визначатимуть напрямок регулювання. З цієї позиції в основу ідеології регулювання цін необхідно закладати критерій первинності забезпечення інтересів найменш захищеної групи суб'єктів продовольчого ринку – населення.

Таблиця 1

Коефіцієнти вагомості елементів вигод і витрат від функціонування механізму регулювання цін на продовольчому ринку

Вигоди		Витрати	
елемент	$K_{\text{ваг}}$	елемент	$K_{\text{ваг}}$
зростання показника енергетичної цінності споживання вище від порогового значення	0,3	фінансові ресурси, які виділяються безповоротно з бюджету	0,5
зменшення частки витрат, що використовуються населенням на продовольче споживання	0,2	недоотримання прибутків виробниками продовольчої продукції	0,2
зростання доходів населення від створення нових робочих місць	0,3	додаткові витрати населення на споживання харчових продуктів за цінами, вищими від рівноважних	0,3
збільшення відрахувань до бюджетних та позабюджетних фондів	0,2		

Держава повинна втручатися в діяльність ринку тільки в тому випадку, коли вигоди від застосованих заходів перевищують витрати. Не існує простого «діагностичного інструмента», який дає можливість із впевненістю говорити про перевищення вигод від втручання над витратами за цілою низкою проблем. Емпірично ж дослідження дає змогу аналітику визначити конкретні витрати для кожного окремого випадку.

Враховуючи це, вважаємо, що приймати рішення на користь використання того чи іншого методу регулювання цін доцільно лише у разі, якщо виконуються нерівності:

$$\left\{ \begin{array}{l} K_{\text{виг}} \geq 0,3; \\ ЧВ > 0 \end{array} \right. \quad (2)$$

Державне регулювання можна вважати ефективним, у разі, якщо чисті вигоди (ЧВ) від його застосування (різниця між коефіцієнтом вагомості вигод і витрат) є позитивними, а сумарна вагомість елементів вигод від застосування конкретних методів регулювання є більшою (рівною) за 0,3.

Якщо ж достатньо об'єктивно оцінити вигоди і витрати застосування конкретного методу регулювання неможливо, потрібно обмежити використання прямих методів регулювання економіки, тобто приймається рішення про дерегуляцію цін, тоді величина витрат піддається строго математичному розрахунку, що дозволяє зіставити її з аналогічним показником вигод. Такий висновок збігається із поглядами вчених про те, що «там, де не вистачає об'єктивних даних, слід, як правило, утримуватись від надмірного державного втручання» [7].

Параметрична оцінка наслідків застосування окремих елементів державного регулювання дає можливість сформувати оптимальну стратегію поведінки економічних суб'єктів. Для її окреслення доцільним є застосування основних елементів теорії ігор, адже взаємодію декількох суб'єктів, які функціонують в одному економіко-правовому полі, можна віднести до інтерактивної гри. На правомірність такого підходу вказує, зокрема, В. Мортіков [8].

Дані, застосовувані для аналізу методів та механізмів державного регулювання, будуть відрізнятися залежно від сфер аналізу, проте загальний підхід та етапи є однаковими для усіх випадків аналізу. Для прикладу із регулюванням цін на продовольчу продукцію, відповідний аналіз доцільно проводити за представленою нижче схемою.

Вибір оптимальної стратегії поведінки суб'єкта регулювання ґрунтується на аналізі інтересів двох груп гравців ($N = 2$): носіїв пропозиції продовольчих товарів (представники усіх п'яти рівнів продовольчого ринку, які умовно об'єднано під назвою «підприємство») та держави. Кожний із зазначених груп гравців відповідає два можливих варіанти дії A_i , ($i=N$): збільшувати або не

збільшувати обсяг своїх інтересів. Оскільки об'єктом регулювання виступає ціна, то елементом інтересів «підприємства» виступає підвищення або не підвищення цін реалізації продовольчої продукції на кожному рівні продовольчого ринку. Елементом інтересів держави виступає регулювання або нерегулювання цін на продовольчому ринку адміністративними методами. Корисність кожного з гравців можна визначається цільовими параметрами максимізації продовольчої безпеки країни.

Оскільки регулювання цін на продовольчому ринку передбачає ведення переговорів та наявність зобов'язань між учасниками, то відповідна гра відноситься до кооперативних. Важливим аспектом розробки оптимальної стратегії кооперативної гри є розуміння точок зору контрагентів та виведення висновку щодо реакції кожного з учасників на дії іншого. Оскільки дії держави є реакцією на дії «підприємства», то розглядувана ситуація прийняття рішень щодо регулювання цін на продовольчому ринку відноситься до послідовної гри. «Підприємство» приймає рішення щодо підвищення цін лише на основі екзогенних змінних. З цієї позиції необхідним є забезпечення умов, за яких кожен з учасників ринку має точну та достовірну інформацію про заходи держави у відповідь на зростання ціни на будь-якому з рівнів продовольчого ринку.

Для оцінювання ефективності державного регулювання цін на продовольчому ринку з використанням інструментарію теорії ігор здійснено оцінку вигравів кожного з учасників при прийнятті ним відповідної стратегії. Величину виграшу розрахуємо через відповідні значення коефіцієнтів вагомості, що представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок виграшу держави та «підприємства» від запровадження сформованого механізму регулювання цін

Суб'єкт ринку	Стратегія	Елементи виграшу(+)/програшу(-)	Сума виграшу(+)/програшу(-)
«Підприємство»	Підвищувати ціни	Отримання прибутку + нові робочі місця + збільшення відрахувань до бюджету	$0,2 + 0,3 + 0,2 = 0,7$
	Не підвищувати ціни	Недоотримання прибутку + зниження відрахувань + скорочення інвестицій (нестворення нових робочих місць)	$-0,2 - 0,2 - 0,3 = -0,7$
Держава	Регулювати ціни	Зростання енергетичної цінності споживання + зниження продовольчої доступності	$0,3 + 0,2 = 0,5$
	Не регулювати ціни	Зниження енергетичної цінності споживання + зростання продовольчої доступності + додаткові витрати населення на споживання	$-0,3 - 0,2 - 0,3 = -0,8$

Отримані дані щодо кількісного виміру вигравів (програвів) економічних суб'єктів від застосування окремих методів державного регулювання цін дають можливість нам визначити оптимальну стратегію їх поведінки.

Із представленого у табл. 2 набору ймовірних результатів поведінки впливає, що «підприємству» слід дотримуватись стратегії підвищення ціни у відповідь на негативну зміну екзогенних факторів середовища (виграш становить 0,7 проти програшу $-0,7$) у разі не підвищення цін, а державі у відповідь застосовувати адміністративні методи регулювання цін – виграш 0,5 проти програшу $-0,8$ у разі нерегулювання цін (табл. 3). Такі стратегії є домінуючими для кожного гравця.

Таблиця 3

Вибір оптимальної стратегії поведінки суб'єктів продовольчого ринку

		Держава	
		регулювати ціни	не регулювати ціни
«Підприємство»	підвищувати ціни	0,7 0,5	0,7 -0,8
	не підвищувати ціни	-0,7 0,5	-0,7 -0,8

За умови, що учасники ринку дотримуватимуться домінуючих стратегій, продовольчий ринок буде перебувати у рівновазі (рівновазі за Нешем), а вибрані стратегії будуть стабільними і забезпечуватимуть стратегію максимуму. Проте, їх дотримання може стати причиною безперервного зростання цін на продовольчому ринку. Для зниження такої ймовірності необхідним є застосування «компромісної гри», яка на практиці повинна реалізовуватись через проведення переговорів щодо стратегій формування цін між державою та продавцями. Реалізація такого підходу у вітчизняній практиці державного регулювання здійснюється через укладання меморандуму між державою та виробниками. Тому необхідним є впровадження системи щорічного укладання меморандумів щодо цін на основні групи товарів, в яких будуть визначатися основні параметри зростання цін, обсягів виробництва та реалізації, а також можливі заходи підтримки та обмеження доходів виробників.

Висновки з проведеного дослідження. Державна регуляторна політика буде забезпечувати досягнення стратегічних цілей суспільства лише у тому випадку, якщо рішення щодо застосування окремих її елементів ґрунтуватимуться на розрахунку доцільності, зокрема показників ефективності застосування конкретних методів регулювання економічних процесів. Одним із шляхів вирішення проблеми числових розрахунків відповідних показників є використання теорії ігор у поєднанні із підходом оцінювання на основі співставлення вигод і витрат. Комплекс пропонує заходів оцінювання є гнучким та адаптивним, що визначає можливість його застосування для аналізу будь-якої системи прийняття регуляторних рішень.

Бібліографічний список

1. Бартенев С. А. Экономические теории и школы (история и современность) : [курс лекций] / С. А. Бартенев. – М. : БЕК, 2006. – 106 с.
2. Віскузі В. К. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика / В. Кіп Віскузі, Дж. М. Вернон, Дж. Е. Гарингтон ; [пер. з англ. ; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 1047с.
3. Ричард З. Крах концепции «несостоятельности» рынка. «Кабинетная» теория не выдерживает проверки реальностью / Зерби Ричард, Говард Маккарди [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gallery.economicus.ru>
4. Кілієвич О. Мікроекономіка для аналізу державної політики / О. Кілієвич, О. Мертенс. – К. : Основи, 2005. – С. 305.
5. Аналіз вигід і витрат : [практичн. посібн.] / Секретаріат Ради Скарбниці Канади ; [пер. з англ. С. Соколик]. – К. : Основи, 2000. – С. 21.
6. Peltzman S. Toward a More General Theory of Regulation / Sam Peltzman // Journal of Law and Economics 19. – 1976. – August. – P. 3-211 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gallery.economicus.ru>
7. Латинін М. А. Взаємодія механізмів державного і ринкового регулювання розвитку аграрного сектора економіки України / М. А. Латинін // Держава і регіони. Сер.: Держ. упр-ня. – 2006. – № 3. – С. 81.
8. Мортіков В. Теорія ігор у регуляторній діяльності держави / В. Мортіков // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 47.

Анотація

У статті досліджено підходи до оцінювання ефективності державного регулювання економічних процесів. Сформовано концепцію оцінювання ефективності на основі підходу співставлення вигод і витрат із застосуванням елементів теорії ігор. Визначено засади формування стратегії поведінки держави та підприємців в умовах дестабілізації ринків.

Ключові слова: державне регулювання; вигоди та витрати; оцінювання ефективності; стратегія поведінки.

Аннотация

В статье исследованы подходы к оцениванию эффективности государственного регулирования экономических процессов. Сформирована концепция оценивания эффективности на основе подхода сопоставления выгод и расходов с применением элементов теории игр. Определены принципы формирования стратегии поведения государства и предпринимателей в условиях дестабилизации рынков.

Ключевые слова: государственное регулирование; выгоды и расходы; оценивание эффективности; стратегия поведения.

Annotation

The evaluation of efficiency of government control of economic processes is investigated in the article. Conceptions of evaluation the efficiency on the basis of approach to comparison the benefits and charges with the use of elements of game theory are formed. Principles of forming the behavior state and businessmen strategy in the conditions of destabilization markets are determined.

Key words: government control; benefits and charges; evaluation of efficiency; strategy of behavior.